

tűnést keltettek, mint bármelyik más újabb verse. Fenyő István az *Új Írásban* megjelent kritikájából megtudjuk, hogy például az „Armageddon“-t sokan „félreértették“, és „valaminő amerikai életforma“ dicsőítését látták benne. (Feltehetően azért, mert a versben a „vörös fenékvadot“ foglyul ejtő Seregek Ura „nagy cowboy kalapot terít a világra.“) Mint tudjuk, a kelet-európai olvasó rendkívül érzékenyen reagál politikai allúziókra, felhangokra. Nyugaton nem vagyunk ilyen vajt fülűek. Boldog tudatlanságomban én az „Armageddon“-t általános érvényű allegóriának néztem Jóról és Rosszról, újkori összecsapásukról, és a politikai értelmezést utólag is meglehetősen naívnak, leegyszerűsítettnek érzem. Azon viszont már csak mulatni lehet, hogy Fenyő István hevesen tiltakozik a gyanús olvasat ellen, „megvédi“ Vas Istvánt, mondván, hogy ő tulajdonképpen a „reagani szakadék-politika“ ellen emeli fel a szavát. (Az *Élet és Irodalom* kritikusa is szükségesnek tartotta megemlíteni, ha netán valaki elfelejtette volna, hogy Vas István végül is „baloldali“ szerző.)

„Új kötetem is olyan, mint a többi – mondta Vas István a már többször idézett interjújában. A magam mindennapi nyelvét használom, nem öltök maszkot, nem állok koturnusba.“ Ami számomra azt jelenti, hogy továbbra is olvasható, élvezhető verseket ír. A *Ráérünk* – kiemelkedő darabjain túl – teljességében is megrendítő emberi és költői dokumentum.

Sanders Iván

Lukács mint Naphta

Judith Marcus-Tar: *Thomas Mann und Georg Lukács. Beziehung, Einfluß und „repräsentative Gegensätzlichkeit“.*
Mit einem Vorwort von István Hermann.
Böhlau Verlag, Köln-Wien 1982. 208 l.

Ha már meg is fakult és történelmivé vált Thomas Mann és Lukács György egyébként meglehetősen laza és inkább hűvös, mint baráti kapcsolathoz fűződő kérdések érdekessége, nevezetesen az a sokat nyúzott probléma, vajon Lukács volt-e a *Varázshegy* Naphta-alakjának modellje, jó szolgálatot tett Marcus-Tar Judit az irodalomtörténetnek azzal, hogy rendszerezte a téma különböző vonatkozásait és összefoglalta a szét-szórt cikkekben, levelekben, tanulmányokban, interjúkban, elő- és utószavakban fellelhető anyagot. Német nyelvű könyve kettős kiadásban jelent meg: az osztrák-német Böhlau-Verlag-nál és a budapesti Corvinánál.

Feltehetően erre a kettős kiadásra vezethető vissza a monográfia néhány sajátosága, furcsasága és megállapításainak egy-két zavaró felhangja. Ide tartozik mindenekeelőtt a marxista Hermann István előszava, mely a maga idézgető, utalgató, mindentudó modorában és – mint a német

kritika megjegyezte, kínosan rossz németségével – elárulja a lényegét annak, amit a szerző odaadó filológiai munkával gyűjtött össze. Ez az első 14–15 oldal iskolapéldája annak, milyen nem lehet egy előszó. Elolvasása után az a benyomás támad, hogy fölösleges a könyvet elolvasni, s ha ezt mégis megteszi valaki, fölöslegesnek találja az előszót.

Marcus-Tar Judit első helyen az író és kritikusa, Thomas Mann és Lukács György szellemi közelségét, szemléletük, beállítottságuk és témáik hasonlóságát vizsgálja. Hogy jogos-e ezzel kapcsolatban „irodalmi kölcsönhatásról”, „kölcsönviszonyról”, sőt „szellemi szimbiózisról” (25, 27-) beszélni, az előterjesztett néhány adalék alapján meglehetősen problémátikusnak látszik. Azonos kérdéseket, párhuzamos megközelítéseket, hasonló következtetéseket és hangulatokat minden kortárs irodalomban találunk. Hogy pl. a lélek és a szellem Lukács és Mann gondolkodásában egyaránt szerepet játszik, csak annyit jelent, hogy azonos időszakban éltek, vagyis ezen az alapon Ernst Bloch, Cassirer, Max Weber és egész filozófiai irányzatok képviselői írásait is be lehetne vonni ebbe a párhuzamba vagy szimbiózisba. Az lett volna érdekes, ami ezen kívül van, a konkrét eszmecserék, kritikák, viták és ösztönzések nyomai, de ilyenek meg hiányoznak. Hogy Lukács regényelmélete hatott a *Varázshegyre*, csupán lehetőségként szerepel a szóban forgó könyvben. (38.) Maga Lukács György is kissé értetlenül állt az előtt a tény előtt, hogy bár Thomas Mann ismerte, sőt dicsérte és idézte Lukács egyek fiatalkori tanulmányait, és az író mindig felvette a kapcsolatot azokkal, akiket rokonléleknek érzett, vele (Lukácssal) azonban ezt nem tette meg, pedig abban az időben még nem volt kommunista. (*Gelebtes Denken*, 153.) Lukácsnak ezt a kijelentését sajnos nem tárgyalja és nem érinti a szerző.

A második fejezet a személyes kapcsolatokkal, Lukács és Mann levélváltásaival, valamint két találkozásuk lefolyásával foglalkozik. Az idevonatkozó anyag is szegényes és hiányos. Egy része elveszett vagy megsemmisült. Mikor Magyarországon az illegális kommunista párt egyik vezető tagja, Szántó Zoltán ellen folyt a per, Lukács kérte Thomas Mannt, tiltakozzék Horthy Miklós kormányzónál. Az író azt válaszolta, hogy távol kívánja tartani magát a politikától. Lukács ekkor paprikás hangú levelet írt Thomas Mann-nak, melyben – állítólag – „előkelő hazugnak” nevezte, aki ugyan ellátogat a félfasiszta államokba, de ha emberségesen ki kell állni valakiért, akkor egyszerre „rémes dologgá válik a politika”. Azért állítólagos ez a kitétel, mert hiszen a levelek nincsenek meg, Lukács mindet megsemmisítette, s csupán szóbeli közlése alapján rekonstruálható a levélváltás, de még Lukács közlésének is két változata van, melyből Marcus-Tar csak az egyiket ismerteti és ismeri.

Mindkét személyes találkozásról is többet tudunk, mint a könyv. A szerző hasonlatokhoz folyamodik, Heinrich Mann és Baumgarten Ferenc példájával igyekszik megvilágítani Lukács és Mann viszonyát, ami erősen sántít, és nincs is szükség rá, hiszen Lukács György az utolsó nagy életrajzi beszélgetésben, mely egyelőre csak német nyelven jelent meg *Gelebtes Denken* címmel, kitér mind az 1922-ben Bécsben, mind az 1955-ben Jénában történt találkozásra. Marcus-Tar ezt az **Eörsi István** által készített interjút láthatólag nem használta fel, mert bizonyára már nyomdában volt munkája, mikor e beszélgetés anyaga Frankfurtban megjelent. Kár viszont, hogy a magyar nyelvű változatot (az eredeti

szöveget) sem ismerte, amely ugyancsak hangszalagon és gépelt formában volt meg, de megvolt, akkor már több mint tíz éve, hiszen Lukács György 1971 júniusában meghalt. Lehet, hogy Budapesten elhallgatták a szerző előtt ezt az életrajzi interjút, lehet, hogy nem adták oda neki, az is lehet, hogy megelégedett saját hangfelvételével, mindenképp sajnálatos, hogy nem dolgozhatta fel könyvében az Eörsi-féle interjú anyagát, amely némely, nem mindig lényeges ponton „érdekes adalékokat és fogalmazásokat tartalmaz a felvetett problémákkal kapcsolatban.

A könyv voltaképpen a főrésze és teljességre igényt tartó fejezete az un. Naphta-problémával foglalkozik, azzal a kérdéssel, hogy Lukácsról mintázta-e Thomas Mann a *Varázshegy* jezsuita-kommunista alakját, illetve van-e köze egyáltalán Lukácsnak Naphtához. Itt ismét arra kényszerülünk gondolni, hogy a budapesti kiadás és kooperáció következtében kapott a könyv egy ponton olyan bántó felhangot, melyet elfogulatlan és figyelmes lektoroknak mellőzniök kellett volna. Magyar nyelven elsőként Kerényi Károly fogalmazta meg a német és francia irodalomkritikában felmerült Naphta-kérdést, kihámozta a pletykaszintén folyó vitából a lehetséges és valószínű változatot, ketté választotta a valóság és az irodalom dimenzióját, s ezáltal arra a helyre tette a problémát, ahová tartozik, ahol minden komoly tanulmány tárgyalni köteles. Kerényi tanulmánya e folyóirat, az *Új Látóhatár* 1962 január–februári számában jelent meg, majd a *Neue Zürcher Zeitung*-ban, könyvben a német nyelvű cikkgyűjteményben, a *Tessiner Schreibtsch-ben* (1963). Az előszó írója és a könyv szerzője is szükségét érezte, hogy Kerényitől nemcsak elvitassa az érdemet, de azt is, hogy méltatlan módon bírálja és lekezelje. Az előszó szerint Kerényi a „legkisarkítottabb formában” (magyar-németességgel: „in der zugespitztesten Form”) fogalmazta meg a Lukács-Naphta azonosságának legendáját, (8.) holott Kerényi Károly épp ezt a legendát próbálta eloszlatni. A Nyugaton élő szerző a budapesti marxistát követve és megtoldva szemére veti a magyar hellénistának, hogy írása nem tudományos, amit Kerényi soha nem is állított, hiszen a *Tessiner Schreibtsch-ben* épp apróbb újságcikkeit adta közre. Abban sem vagyok egészen biztos, hogy nem a szerző részéről „rosszindulatú megjegyzés”-e azt írni, hogy Kerényi „argumentációja Lukács ellen irányuló rosszindulatú megjegyzéssé fajul”. (64.) Hogy aztán az idevonatkozó (103-as) lábjegyzetben Kerényit már-már antiszemitának minősíti (168.), ez enyhén szólva nevetséges és ezzel a belemagyarázással saját könyvét, érdemekben egyébként nem szűkölködő kutatásainak ábrázolását szállítja le a pamflet színvonalára. Nem légbőlkapott a feltételezés, hogy a szerző azért érezte szükségét ennek a méltatlan kisiklásnak, mert lényegében nem mond többet, mint Kerényi húsz évvel ezelőtt.

A *Varázshegy* szellemi hátterének és alakjai tipológiájának összeállítása után Marcus-Tar Judit megrajzolja Leo Naphta alakjának előtörténetét és fokozatos kialakulását Thomas Mann novelláiban és regényeiben, bemutatja, miként gazdagodott a regényalak életrajza, majd felsorolja a külső tulajdonságokra vonatkozó jegyeket. ezeket egybeveti Lukács személyleírásával: valóságos nyomozómunkát végez. Ezután kerül sor Naphta személyiségének ábrázolására, melyet odaadó részletességgel és utánajárással készített el. A regényalaknak tulajdonított felfogás-

ból kielemezi a Nietzsche-hatást, a szigorú nevelés regulázó szerepét, a zsidó hagyomány és a jezsuita befolyás nyomait, a szocialista forradalmiság felülkerekedésének folyamatát stb. — s mindezt olyan tágra nyitott irodalomtörténeti és biográfiai ábrázolással, hogy csaknem mindenegyes ellen intézett támadásaikat Lukács Györgyre kellene átirányítaniok. Lukács így folytatja:

Ezzel összefüggésben is sajnálattal állapíthatjuk meg az említett Lukács-beszélgetés, a *Gelebtes Denken*, idevonatkozó részeinek kimaradását, mert Lukács nemcsak elég bőségesen, de mulatságosan beszél a Naphta-problémáról. „Egyáltalán nem kétséges, hogy Naphta figuráját rólam mintázta” — mondja keresetlenül Lukács György (153.), ami persze dugába dönti a könyv és főképp az előszó tudóskodó fenntartásait, s ha következtetések akarnának lenni a szerzők, a Kerényi Károly ellen intézett támadásaikat Lukács Györgyre kellene átirányítaniok. Lukács így folytatja:

„Nézze . . ., ha Thomas Mann megkérdezte volna tőlem Bécsben: szabad-e engem modellnek használnia, akkor én abba éppen úgy belemenem volna, mintha azt mondta volna, hogy otthon felejtettem a szivartárcámat, adjon egy szivart . . . Naphtával minden rendben van.” (154.)

Hogy más felfogást, szellemet és jellemet tulajdonított neki az író, az irodalmi megformálással járó megátólerített eljárásnak minősítette, de abba nem nyugodott bele — többször is visszatért rá —. Lukács, hogy a róla mintázott Naphta külső megjelenését elegánsnak mondja Thomas Mann:

„Azt a ruhát, amiben elutaztam, hordtam 19–20-ban, mint egyetlen ruhámat, és ebben látogattam meg Thomas Mannt — azt tehát nem láthatta, hogy elegáns vagyok . . . Hozzáteszem, hogy én sohasem voltam elegáns.” (155. — A kéziratot magyar eredeti alapján idéztem.)

Marcus-Tar Judit egyik helyen megjegyzi, hogy a témáról még sokat lehetne írni, s feltehető, hogy ő maga is tovább kíván foglalkozni Lukács György és Thomas Mann kapcsolatával. Bizonyára lesz alkalom az említett hiányzó adalékokat feldolgozni és a szükséges javításokat megtenni.

Hanák Tibor

A testamentum

Luther Márton végrendelete. A reformátor testamentumának tartalmát és történetét ismerteti Fabinyi Tibor. Corvina, Budapest 1982, 63 l.

Fabinyi Tibor megismerteti az olvasóközönséget Luther Márton 1542-ben kelt — jelenleg a magyarországi evangélikus egyház tulajdonában lévő — végrendeletével és annak érdekes sorsával. Forrásmunkája, Győri Vilmos: „Luther Márton végrendelete” (Pesti Hírlap, 1849. szept. 28.), valamint Súlyom Jenő az „Evangélikus Élet” 1964/12. számában „Luther Márton saját kezűleg írt végrendeletéről” közölt írása. Fabinyi kis könyve 1983-ban németül is megjelent.